

Yhdenvertaisuuden ja tasa- arvon edistäjän tarkistuslistoja kouluille

Kielitietoisuus

Kielitietoisesta opettamisesta

Kielitietoisuuden opetuksen tavoitteena on oppilaiden **kielitietoisuuden** herääminen ja kielen käyttötaitojen kehittyminen. Kielitietoinen oppilas osaa muun muassa analysoida ja tulkita kielen tehtäviä, merkityksiä ja käyttötapoja ja kuvata havaintojaan tarkoituksenmukaisten käsitteiden avulla. Kielitietoisuuteen liittyy myös taito tarkastella kieltä ja kielenkäyttöä eri näkökulmista ja ymmärrys kielen ja kieleen liittyvien **normien sosiaalisesta luonteesta**.

(Lähde:

http://www.edu.fi/perusopetus/aidinkieli/ops2016_tukimateriaalit_suomen_kieli/kielitiedon_opettamisesta)

Ohessa on tarkistuslista koulusi kielitietoisuutta edistävien käytäntöjen arvioimiseksi.

- Pääsevätkö kaikki oppilaat käyttämään kieltä sen kaikilla osa-alueilla: kuuntelemisessa, puhumisessa, kirjoittamisessa ja lukemisessa?
- Esitetäänkö oppitunnin rakenne oppilaille esimerkiksi kirjoitettuna taululle?
- Varmistetaanko ydintietojen ja -taitojen oppiminen?
- Ohjataan oppilaita riittävän konkreettisesti?
- Havainnollistetaanko opittavaa asiaa esimerkiksi kuvin?
- Toistetaanko keskeisiä käsitteitä ja sanastoa lukuisia kertoja?
- Onko opetus vuorovaikutteista?
- Varmistetaanko, että oppijat ovat ymmärtäneet opittavan asian?
- Sisältyykö opetukseen tekstitaitojen ja monilukutaidon opetusta?

(Lähde: Opetushallituksen Maahanmuuttaja opetusryhmässäni -julkaisu

http://www.oph.fi/download/138123_Maahanmuuttaja_opetusryhmassani.pdf)

Moninaisuus oppimateriaaleissa

Oppikirjat eivät aina ole opetussuunnitelman mukaisia eivätkä moninaisuutta ja yhdenvertaisuutta kunnioittavia. Siksi niiden sisältöä on tärkeää arvioida kriittisesti kautta linjan, esimerkiksi huomioimalla millaista kuvastoa, sanastoa ja esimerkkejä käytetään. Yhdenvertaisessa opetusmateriaalissa tulisi nähdä moninaisuus positiivisessa valossa ja käyttää esimerkeissä myös vähemmistöjen

edustajia. Sisällöissä tulisi käsitellä asioita myös vähemmistöjen kannalta, kuten romaniväestön historiaa Suomessa. On tärkeää ottaa oppilaat mukaan oppikirjojen ja muun oppilaitoksessa käytettävän oppimateriaalin arviointiin. Heiltä voi esimerkiksi kysyä vastaako heidän perheensä oppikirjojen kuvien perheitä. Tarkastelussa tulisi arvioida, nostetaanko oppimateriaalissa esiin OPS:ssa keskeistä ihmisoikeusnäkökulmaa ja yhdenvertaisuutta.

Tärkeää on, että oppimateriaaleissa monimuotoisuutta ja yhdenvertaisuutta tuodaan esiin läpileikkaavana teemana. Tämä tarkoittaa käytännössä esimerkiksi sitä, millaisissa rooleissa vähemmistöjen edustajat esiintyvät eri oppiaineiden kirjoissa. Oppimateriaalien asianmukaisuuden arvioinnissa auttavat tarkastuslistat. Keskeistä on kiinnittää huomio esimerkiksi käytettyihin kuviin ja esimerkkitarinoihin siltä kannalta, kuvastavatko ne yhteiskunnan moninaisuutta. Tärkeää on myös pohtia, millaisten ihmisten nähdään edustavan normia ja kenelle oppikirjat on suunnattu.

(Lähde: RKI:n tuottama Koulu vailla vertaa -opas yhdenvertaisuussuunnitteluun http://vanha.rauhankasvatus.fi/wordpress/wp-content/uploads/2016/11/yhdenvertaisuus_opas_web.pdf)

Alta löytyy kaksi erilaista tarkistuslistaa oppimateriaalien moninaisuuden arvioinnin avuksi.

James A. Banksin tarkistuslista oppimateriaaleille monikulttuurisuuden näkökulmasta

Yleistä

- Ovatko yhteiskunnan etniset ja muut vähemmistöryhmät edustettuina oppimateriaalissa?
- Kuvataanko myös ryhmien sisäisiä eroja?
- Käsitelläänkö naisten asemaa, myös eri vähemmistöryhmien sisällä?

Historia ja yhteiskuntaoppi

- Käsitelläänkö historiaa sekä naisnäkökulmasta että eri etnisten ja vähemmistöryhmien perspektiivistä käyttäen myös näiden kokemuksia valottavia alkuperäisaineistoja?
- Tuodaanko vähemmistöjen kokemukset osaksi valtavirtaista käsittelyä eikä jätetä esimerkiksi erilliseen tietolaatikkoon?
- Kerrotaanko myös kullakin aikakaudella sorretuista ryhmistä, eli ei vain

"voittajien historiaa"?

- Kyseenalaistetaanko nationalistisia tulkintoja historiasta (Suomessa esim. itsenäistymisprosessiin liittyen)?
- Käsitelläänkö tapahtumia, jotka ovat keskeisiä eri vähemmistöryhmien historiallisen kokemusmaailman ymmärtämiseksi (holokausti jne.)? Käsitelläänkö sosiaaliluokan merkitystä yhteiskunnassa?
- Tuodaanko esiin niitä vaikutuksia, joita maahanmuuttajilla ja muilla etnisillä ryhmillä on ollut valtakulttuuriin ja toisinpäin?
- Opetetaanko peruskäsitteitä, jotka auttavat ymmärtämään eri ryhmien kokemuksia, kuten ennakkoluulot, syrjintä, rasismi, rakenteellinen syrjintä, luokkaerot jne?
- Autetaanko oppilaita näkemään yhteiskunnassa edelleen olevaa epätasa-arvoisuutta?

Kielet

- Ovatko maan eri kieliryhmät edustettuina?

Matematiikka ja luonnontieteet

- Auttavatko oppimateriaalit huomaamaan, kuinka eri käsitteet, olettamukset ja annetut tehtävät ovat usein kulttuurisesti määrittäneitä ja miten tämä voi vaikuttaa käsityksiin muista kulttuureista?
- Nostetaanko esiin vähemmistöryhmien edustajien roolia tieteen kehityksessä?

(Lähde: James A. Banks: Introduction to Multicultural Education 9th edition 2014)

Muita kysymyksiä oppimateriaaleista (RKI:n kysymyksiä)

- Onko kuvastossa huomioitu, että:
  - moninaisuus tulee esille, kun on kuvattu "tavallisia ihmisiä"?
  - sukupuolistereotypioita on käännetty myös "nurinpäin"?
  - vähemmistöistä ei ole stereotypioita vahvistavia kuvia?
- Huomioidaanko, että kunkin yksilön identiteetti ja kansallinen identiteetti rakentuu useista kulttuurisista ja muista aineksista?
- Ohjataan oppilaita kriittisyyteen ja kansalaisvaikuttamiseen?
- Tuodaanko käsittely lähelle nuoren kokemusmaailmaa?
- Tuodaanko esiin ns. tavallisen ihmisen kokemuksia esim. historiassa?
- Pohditaanko esim. historiassa myös käsiteltyjen asioiden eettistä puolta?

- Käsitelläänkö historiaa eri ryhmien oikeuksien kehityksen näkökulmasta
- Käsitelläänkö historiassa ja yhteiskuntaopissa keskeisiä ihmisoikeusnormeja ja mahdollisuutta reagoida syrjintään?
- Eihän näkökulma ole korostetun länsimaa- tai eurooppakeskeinen?
- Eihän kansainvälisistä konflikteista kerrota tavalla, joka vahvistaa negatiivisia ennakkoluuloja eri kansoista?

Kuvien käyttö oppikirjoissa

Mitä kannattaa miettiä kuvavalintoja tehdessä?

Kuvaa voidaan analysoida ja siten tulkita sisällön, rakenteen tai niistä syntyvien mielikuvien kautta.

1. Onko kuva ainoa informaation lähde vai toimiiko se kuvituskuvana tekstin ohessa?

- Kuvan lisäksi tarvitaan usein tekstiä avaamaan kuvan taustoja, vähintäänkin opettajan materiaalissa, koska kuva voi johtaa myös harhaan: Mikä on kuvan takana oleva tarina? Missä kuva on otettu? Mikä on kuvan tilanne? Keitä kuvassa on? Onko kuvan henkilöillä nimi? Mitä jää kuvan ulkopuolelle?

Tiedon tulisi perustua faktaan, eikä kirjoittajan omaan tulkintaan tai arvioon.

2. Mieti mihin asioihin tai elementteihin valitun kuvan välittämä tieto tai viesti perustuu? Mieti, millä keinoin kuvastot viestivät.

3. Mieti, miksi valitsit juuri tämän kuvan ja mitä asioita, tietoa, arvoja ja normeja kuvavalintasi välittää? vahvistatko olemassa olevia normeja tai stereotypioita?

4. Pohdi omia ja yhteiskunnan normeja, jotka vaikuttavat kuvavalintoihin.

Ota huomioon, miten esitetään:

- tyttöjen ja poikien sukupuoliroolit
- erilaiset perhemuodot ja parisuhteet
- sukupuolien moninaisuus
- eri ryhmät mm. naiset/miehet, tytöt/pojat, maahanmuuttajat, etniset vähemmistöt, eri uskontokunnat eri konteksteissa: perheessä, yhteiskunnassa, työelämässä (ammatit), harrastuksissa, kulttuuriympäristössä, muissa tilanteissa

Miten henkilöt esitetään tilanteessa?

- eksoottisena kohteena, arvokkaasti, kunnioittavasti, säälin

kohteena, kummallisuutena?

- aktiivisena toimijana vai passiivisena avunsaajana? Onko henkilöllä mahdollisuus kertoa omasta tilanteestaan tai vaikuttaa omaan tulevaisuuteensa?
- tuleeko tunne, että henkilö on voinut valita olevansa kuvassa?

5. Miten kulttuurit, ympäristöt ja paikat esitetään kuvassa?

- missä ympäristössä ihmiset on kuvattu?
- mitä toimintaa kuvissa näytetään?
- Miten eri maat tai kulttuurit esitetään? Esimerkiksi tavat, elinympäristö, maaseutu-kaupunkimaisema
- Näkyykö maanosien, maiden tai kaupunkien sisäinen moninaisuus? Todellisuuksia on monia kaikkialla.

6. Miten kuva luo mielikuvia?

- Vahvistaako kuva negatiivisia vai positiivisia mielikuvia kohteesta?
- Vahvistaako se stereotyyppisiä mielikuvia kohteesta?
- Esitetäänkö kuva totuutena jostakin asiasta? Onko se yleinen tila vai poikkeus? Onko olemassa muita kuvia, jotka voisivat tuoda asiasta monipuolisemman näkökulman esiin? Esimerkkinä vaikkapa mielikuvat monista afrikkalaisista kaupungeista.
- Minkälainen tunne tulee kuvia katsoessa? Voimaton/voimaantunut, lohduton, iloinen/surullinen, sääli...

7. Rakenne:

- Miten kuvakulmat vaikuttavat: esimerkiksi ylhäältä alaspäin ajatellaan usein alentavan kuvattavan statusta.
- mitä symboliikka esimerkiksi hunnutettu nainen tai nälkää näkevä lapsi voi viestiä?
- Mihin kohtaan katse kiinnittyy? Miten se vaikuttaa tulkintaan?

Konkreettisia kysymyksiä pohdittavaksi

Minkälaisia kuvia valitsisit kuvaamaan Suomea? Minkälainen on visuaalinen mielikuvasi Afrikasta tai Euroopasta? Miten tyttöjä tai poikia kuvataan kuvastoissa? Mitä kehitysmaiden ihmiset tekevät kuvissa? Kuka käyttää kuvissa teknologiaa? Voivatko kuvan henkilöt vaikuttaa kuvan tilanteeseen? Miten ympäristöongelmia kuvataan?

(Lähde:YK-liitto)

Esteettömyys

Yhdenvertaisuuslain mukaan koulutuksen järjestäjän on tarvittaessa tehtävä kohtuulliset mukautukset, jotta vammainen henkilö voisi saada koulutusta yhdenvertaisesti muiden kanssa. **Kohtuullisten mukautusten epääminen lasketaan uudessa laissa syrjinnäksi.** Silti esteettömyys toteutuu oppilaitoksissa edelleen vaihtelevasti. Esteettömyydellä ymmärretään usein rakennetun ympäristön muokkaamista sellaiseksi, että tiloihin on kaikkien helppo päästä. (Esim. luiskat, hissit, esteetön wc)

Esteettömyys viittaa kuitenkin fyysisen tason lisäksi myös psyykkiseen ja sosiaaliseen esteettömyyteen. Psyykinen esteettömyys tarkoittaa esimerkiksi ilmapiiriä, viestintää ja ohjauksen saatavuutta. Myös oppilaitoksen verkkosivuilla tulee huomioida esteettömyys. Psyykkisellä esteettömyydellä voidaan viitata myös tietoihin, taitoihin ja kykyihin, joita henkilö tarvitsee voidakseen toimia yhdenvertaisesti muiden kanssa. Sosiaalinen esteettömyys taas tarkoittaa hyväksyvää ilmapiiriä ja asenteita, jotka mahdollistavat eri ryhmien yhdenvertaisen osallistumisen.

(Lähde: RKI:n tuottama Koulu vailla vertaa -opas yhdenvertaisuussuunnitteluun http://vanha.rauhankasvatus.fi/wordpress/wp-content/uploads/2016/11/yhdenvertaisuus_opas_web.pdf)

Yksilöllisyys esteettömyydessä merkitsee sitä, että esteettömyys ei tarkoita kaikille samoja asioita. Esimerkiksi saman diagnoosin jakavat oppilaat, eivät välttämättä hyödy samoista toimenpiteistä esteettömyyden edistämiseksi. Tärkeintä on luoda sellainen asenneympäristö, jossa kaikilla on yhdenvertaiset osallistumisen mahdollisuudet.

- Taso 4: Henkilökohtainen tuki, kun yksilölliset järjestelyt ja apuvälineet eivät riitä
- Taso 3: Yksilölliset järjestelyt ja apuvälineet
- Taso 2: Järjestelyt ryhmille, joilla on samankaltaisia tarpeita järjestelyille
- Taso 1: Design for All -periaatteen mukaiset ympäristöt ja käytännöt vastaavat mahdollisimman monen tarpeisiin.

(Lähde: Autismi- ja Aspergerliitto https://www.autismiliitto.fi/toimintaa_ja_tukea/esteettomyys)

Alta löytyy tarkistuslista koulun fyysisen esteettömyyden arviointiin.

Kartoituslista

Kartoita oppilaitoksesi rakennetun ympäristön esteettömyys, kirjaa huomiosi ja kehittämisehdotuksesi:

- Paikoitusalueella on vammaistunnuksella merkitty pysäköintipaikka
- Piha-alue ja sisäänkäynnit ovat selkeästi havaittavissa ja hyvin valaistu

- Rakennuksen sisäänkäynnissä on luiska
- Ovet ovat kevyitä ja leveitä
- Rakennuksessa on selkeät opasteet eri tiloihin
- Monikerroksisessa rakennuksessa on hissi
- Pyörätuolilla liikkuva pääsee tarvitsemiinsa tiloihin
- Jokaisessa kerroksessa on pyörätuolin käyttäjälle soveltuva wc
- Koulun käytävillä ei ole turhia kynnyksiä tai muita esteitä
- Kulkuväylät ovat riittävän leveitä ja moniaistillisia (värit, kontrastit, pintamateriaalit) sekä valaistuja
- Portaissa on kaiteet molemmilla puolilla ja kontrastiraidat portaitten laidoilla
- Opiskelupiste on esteetön ja helposti säädettävissä
- Luokkatila on mahdollisimman kaikumaton (tarvittaessa akustiikkalevyt)
- Hälyääniä vältetään luokkatilassa
- Luokassa on väljä ja selkeä kalusteiden sijoittelu ja sisustus
- Vaatenaulakoita on sopivalla korkeudella

(Lähde: Esteetön amis -työkirja

http://www.esteetonamis.fi/images/pdf/esteeton_amis_tyokirja.pdf)

Linkin takaa löytyy kattavampi tarkistuslista fyysisen esteettömyyden arviointiin:
https://www.hel.fi/static/hki4all/kirjasto/Tarkistuslistat_esteettomyys_kouluissa.pdf

Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden

Moni oppilas saattaa kärsiä koulussa liiallisesta aistiärsytyksestä. Seuraava tarkistuslista auttaa arvioimaan, mitkä asiat tilassa tuottavat aistiärsytystä ja miten niitä voitaisiin vähentää. Löydät seuraavasta linkistä Autismiliiton tarkistuslistat liittyen kuuloaistiin, näköaistiin, hajuaistiin ja tuntoaistiin:

https://www.autismiliitto.fi/files/1766/Tilojen_esteettomyyden_tarkistuslista_13.11.2014.pdf

Koulu – syrjinnästä vapaa alue

Koulun **sosiaalista esteettömyyttä** voi arvioida seuraavien kysymysten avulla.

- Sitoudutaanko vastustamaan ja puuttumaan kaikenlaiseen syrjintään, kiusaamiseen ja häirintään koulu yhteisön kaikilla tasoilla oppilaista henkilökuntaan.

- Tunnustetaanko ja hyväksytäänkö ihmisten moninaisuus osaksi koulu yhteisöä?
- Sitoudutaanko tasoittamaan eriarvoisuutta sekä edistämään ja ylläpitämään yhdenvertaisuutta?
- Onko jokaisella oppilaalla ja aikuisella on vapaus määrittellä itsensä ja oma identiteettinsä?
- Onko jokaisella oppilaalla ja aikuisella mahdollisuus tuntee kuuluvansa yhteisöön ja osallistua kaikkeen yhteiseen toimintaan?
- Mahdollistetaanko eri vähemmistöjä edustavien näkyvyys ja osallisuus oppilas- ja henkilökuntatoiminnassa sekä rekrytoinnissa?
- Edistetäänkö oppilaiden ja aikuisten kykyä tunnistaa ja hyväksyä moninaisuus osaksi koko yhteisöä?
- Tarjotaanko mahdollisuuksia oppilaille ja aikuisille tarkastella kriittisesti omia asenteita, ennakkoluuloja ja stereotyyppioita?
- Tarjotaanko mahdollisuuksia keskustella syrjimättömyydestä?
- Tiedotetaanko, opetetaanko, kasvatetaanko ja mallitetaanko moninaisuuden ymmärtämistä, hyvää käytöstä ja kohteliaisuutta, kunnioittamista ja syrjimättömyyttä?

(Lähde: (Hanna Niittymäki vähän modernisoinut)

yhdenvertaisuus.fi,<http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/0980d60a7b920c27be11267ecf63517d/1506685673/application/pdf/250285/Koulu-esite-2.pdf>)

Sukupuoli ja seksuaalisuus

Tasa-arvolain mukaan koulutuksen järjestäjien on huolehdittava, että kaikilla sukupuolesta riippumatta on yhdenvertaiset mahdollisuudet koulutukseen ja että opetus ja oppimateriaalit tukevat tätä tavoitetta. Tasa-arvolain vaatimuksiin liittyy myös seksuaaliseen ja sukupuoliseen häirintään puuttuminen ja sen ennaltaehkäisy. Tasa-arvolaki kieltää myös sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta johtuvan syrjinnän. Sukupuolen moninaisuuden huomioimiselle koulussa on edellytyksenä myös riittävä tietoisuus asiasta. Yhdenvertaisuuslain mukaan oppilaitosten tulee puuttua myös seksuaalisesta suuntautumisesta johtuvaan syrjintään. Tavoitteena on, että kaikki tuntevat olonsa turvalliseksi.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat eli sateenkaarinuoret ovat oppilaitoksissa usein muita alttiimpia kiusaamisella ja häirinnälle, kuten loukkaaville vitseille ja "homottelulle", mihin opettajat eivät aina osaa tai halua puuttua. Kiusaamiseen puuttumisen lisäksi olisi tärkeää puuttua myös kiusaamisen taustalla vaikuttaviin syrjiviin normeihin, aina opettajainhuoneesta lähtien. Koululaitoksella on keskeinen rooli normien ylläpitäjänä. Normit ovat oletuksia siitä, millaisia ihmiset ovat ja miten heidän tulisi käyttäytyä. Joskus

normit voivat olla stereotyyppioita ylläpitäviä ja syrjiviä ja ne näkyvät esimerkiksi oppimateriaaleissa, opettajien käyttäytymisessä ja oppilaiden välisessä kanssakäymisessä. Normikriittisyys tarkoittaa syrjivien rakenteiden ja normien kyseenalaistamista. Sen avulla opettaja voi kunnioittaa oppilaiden yksilöllisyyttä ja ehkäistä syrjintää. Yksi vaikutusvaltaisimpia normeja on heteronormi, jolla tarkoitetaan oletusta heteroseksuaalisesta parisuhteesta ja laajemmin myös ihmisten luokittelua kahteen selkeästi erottuvaan sukupuoleen eli miehiin ja naisiin. Seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvaa nuorta voi tukea välttämällä opetuksessa heteronormatiivisuutta ja pyrkimällä inklusiivisuuteen.

(Lähde: RKI:n tuottama Koulu vailla vertaa -opas yhdenvertaisuussuunnitteluun http://vanha.rauhankasvatus.fi/wordpress/wp-content/uploads/2016/11/yhdenvertaisuus_opas_web.pdf)

Seksuaalioikeudet koulussa – tarkistuslista

Koulun fyysinen ympäristö

WC-tilat

Koulussa on erillisiä wc-tiloja tytöille ja pojille sekä unisex- vessoja. Osa vessoista on yksittäisiä, jotta vessassa on mahdollista käydä omassa rauhassa. Vessoja on riittävästi, eikä niihin tarvitse jonottaa. Useimmat vessat ovat esteettömiä.

Pukukopit

Transnuoret käyttävät liikuntatuntia varten sitä pukukoppia, jota itse haluavat. Mikäli liikuntatunnit on jaettu sukupuolen mukaisiin ryhmiin, niin transnuoret saavat myös osallistua siihen liikuntaryhmään, johon itse haluavat.

Suihkut

Suihkut ovat suihkukoppimaiset, jotta jokainen saa peseytyä rauhassa.

Esillä oleva materiaali

Kouluympäristössä esillä oleva materiaali (esimerkiksi seinäjulisteet) ei ole seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä loukkaavaa tai syrjivää. Sekä materiaalin kuvasto että tekstisisältö huomioi seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden.

Koulun toimintakulttuuri

Käytetty kieli

Termit ja käsitteet, joita kouluhenkilökunta käyttää, eivät ole vähemmistöjä loukkaavia tai syrjiviä. Esimerkiksi vanhahtavia termejä kuten transu, transseksuaali ja sukupuolitauti ei käytetä, vaan korvataan ne termeillä transvestiitti, transihminen ja seksitauti. Sukupuolen vaihtamisen sijaan puhutaan sukupuolen korjaamisesta.

Heteronormatiivisuuden kumoaminen

Opiskelijoiden seksuaalisesta suuntautumisesta ei tehdä oletuksia. Tyttöjen ei oleteta automaattisesti seurustelevan vain poikien kanssa ja toisin päin. Tyttö-/poikakaveri-sanojen sijaan puhutaan seurustelukumppaneista, rakkaista tai ihastuksista, jolloin kaikki kokevat asian koskevan myös heitä.

Sukupuolistereotyyppien välttäminen

Nuorista ei tehdä oletuksia tai yleistyksiä heidän sukupuolensa perusteella. Nuoria ei myöskään kohdella eri tavoin sukupuolen perusteella. Esimerkiksi tietynlaisista käytöistä luokassa ei hyväksytä, koska "pojat on poikia". Opiskelijoiden koulumenestystä ei arvioida eri sukupuolilla eri kriteerein. Esimerkiksi tytön menestyksen ei nähdä johtuvan "tunnollisuudesta" ja pojan taas "lahjakkuudesta".

Seksuaaliselta häirinnältä suojaaminen

Nuoret ovat suojassa seksuaaliselta häirinnältä. Häirintään, kuten pepulle läpsimiseen, rintojen puristeluun ja sylissä istumiseen puututaan heti. Häirintää ei nähdä nuorisokulttuuriin kuuluvana piirteenä, vaan se nähdään seksuaalioikeuksia loukkaavana tuomittavana käytöksenä. Koulussa on myös nollatoleranssi homottelulle, huorittelulle ja muulle seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvälle sanalliselle häirinnälle. Koulu on nuorelle turvallinen ympäristö.

Seksuaalisuuden häpäisyltä suojaaminen

Nuorta ei häpäistä seksuaalisuuteen liittyvillä asioilla. Seksuaalisuuteen liittyviä asioita ei kommentoida julkisesti eikä seksuaalisuudesta tehdä "huonoa" tai "väärä" asiaa. Esimerkiksi jos nuori pukeutuu paljastavasti ja opettaja haluaa puuttua asiaan, niin asiasta keskustellaan kahden kesken, ei muiden edessä.

Parien hellydenosoitukset

Parien hellydenosoitukset sallitaan kouluympäristössä. Mikäli hellyys on kuitenkin todella intiimiä, siihen puututaan. Muiden nuorten ei tarvitse katsella toisten intiimejä hetkiä. Puuttuminen tarkoittaa hellydenosoitusten rajaamista niin, että kerrotaan, mikä olisi hellydenosoituksille parempi yksityinen paikka. Ammattilaisen tehtävä on ohjeistaa nuoria siitä missä, milloin ja miten omaa seksuaalisuutta voi ilmaista niin, ettei se loukkaa muiden oikeuksia.

Koulun ja vanhempien välinen kommunikaatio

Koulun henkilökunnan ja vanhempien välillä on toimiva keskusteluyhteys seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvistä koulun toimintatavoista. Vanhempainilloissa kerrotaan avoimesti koulun arvoista ja perustellaan seksuaalikasvatuksen tärkeyttä.

Seksuaalisuus ja sukupuoli yksityisasiana

Seksuaalisuus ja sukupuoli nähdään yksityisasioina, eikä omista seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvistä asioista tarvitse kertoa toisille. Esimerkiksi omaa sukupuolta tai seksuaalista suuntautumista ei tarvitse määritellä. Yksityisyys

koskee nuorten lisäksi myös opettajia. Omaa seksuaalista suuntautumista ja/tai sukupuoli-identiteettiä saa kuitenkin tuoda esille, mikäli itse haluaa.

Opetusmateriaalit

Inklusiivisuus

Opetusmateriaali on inklusiivista. Tämä tarkoittaa sitä, että mahdollisimman moni nuori löytää itsensä opetusmateriaalista. Opetusmateriaali käsittelee seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä monipuolisesti: niin homo-, bi-, pan- ja aseksuaalisuutta, aromantiikkaa kuin trans- ja intersukupuolisuutta. Mikäli käytössä oleva oppikirja ei käsittele tai sisällä kaikkien seksuaali- ja sukupuoli-identiteettejä, niin opettaja tuo oppitunnille tarvittavaa lisämateriaalia.

Huomioi todellisuuden moninaisuuden

Opetusmateriaalien esittelemä maailma pohjautuu reaali maailmaan eli siihen todellisuuteen, jossa nuoret elävät. Materiaalien kuvasto huomioi todellisuuden moninaisuuden, jolloin yhdenkään nuoren ei tarvitse tuntea olevansa vääränlainen. Materiaaleissa on esimerkiksi erilaisia perheitä, kuten erovanhempia, homosiisiä, transäitejä ja sateenkaariperheitä.

Opetus

Seksuaalikasvatus on laadukasta ja kokonaisvaltaista

Laadukas ja kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus perustuu puolueettomaan, moniarvoiseen ja helposti saatavilla olevaan tietoon seksuaalisuudesta. Seksuaalikasvatuksella pyritään antamaan tietoa muun muassa ihmissuhteista, kiintymyksestä, seksuaalisuuden kehittymisestä, sukupuolirooleista, seksuaali-identiteeteistä ja lisääntymisterveydestä.

Opettaja on refleksiivinen ja tiedostava

Opettaja on etukäteen pohtinut omaa arvopohjaansa ja opettaessaan jatkuvasti reflektoi sitä, miten hän puhuu. Esimerkiksi heteronormatiivisuus tunkeutuu käytettyyn kieleen usein huomaamatta, joten **inklusiivinen kielenkäyttö vaatii jatkuvaa työskentelyä itsensä kanssa**. Vaikkapa käsitykset siitä, millainen on hyvä tyttö tai poika ja että sukupuolia on kaksi, ovat tiukkaan juurtuneita arkipuheeseen.

Seksuaalikasvatus ei ole sukupuolittunutta

Seksuaalisuudesta puhutaan samalla tavoin eri sukupuolille. Esimerkiksi jos osa seksuaalikasvatusta annetaan erikseen tyttö- ja poikaryhmille, niin molemmille ryhmille on yhtä lailla painotettava niin oikeutta seksuaaliseen nautintoon kuin vastuuta raskauden ehkäisystä.

Seksuaalisuus nähdään positiivisena asiana

Opettajat näkevät seksuaalisuuden hyvänä ja iloisena asiana. Seksuaalisuutta käsitellään positiivisten asioiden, kuten seksuaalisen mielihyvän ja seksuaalioikeuksien kautta, eikä pelkästään uhkakuvien ja riskien kannalta.

Seksuaalikasvatus on nuorisolähtöistä

Seksuaalikasvatuksessa tiedostetaan nuorten toiveet ja lähestytään seksuaalikasvatusta sitä kautta. Ehkäisy- ja valistustieto sovitetaan nuorten maailmaan, ja aiheita käsitellään kiinnostavasti. Nuoret ovat toivoneet esimerkiksi tunnekasvatusta sekä kumppanin löytämiseen ja seurusteluun liittyvien kysymysten käsittelyä osana seksuaalikasvatusta.

Mediakasvatus

Seksuaalikasvatuksen osana on mediakasvatusta. Nuoret oppivat omista rajoistaan ja siitä, mitä kannattaa jakaa sosiaalisessa mediassa. He oppivat arvioimaan kriittisesti tietoa, jota he seksuaalisuuteen liittyen kohtaavat mediassa.

Ammattikasvattajan rooli seksuaalikasvatuksessa

Jokaisella koulun henkilökunnasta on kokonaisvaltainen ymmärrys seksuaalisesta kehityksestä. Henkilökunta myös ymmärtää ammattikasvattajan roolin seksuaalikasvatuksessa. Opettajat esimerkiksi eivät kerro omista seksikokemuksistaan ollakseen nuorten silmissä arvostettuja. Nuorilla on turvallinen ympäristö, jossa aikuiset ovat ammattimaisia, tietyiltä osin ennalta-arvattavia ja näin myös turvallisia.

Kouluterveydenhuolto

Seksuaalineuvonta

Terveystenhoitajalta saa seksuaalineuvontaa, joka täydentää nuoren oppitunneilla saamia tietoja. Nuoret oppivat eri tavoin, eikä kaikille oppitunti ole paras oppimisympäristö. Isoista ja tärkeistä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista voi keskustella terveydenhoitajan, lääkärin tai koulupsykologin kanssa kahden kesken.

Ehkäisyneuvonta

Terveystenhoitajalta ja lääkäriltä saa halutessaan konkreettista tietoa siitä, miten suojella itseään taudeilta ja raskaudelta.

Ehkäisyvälineet

Terveystenhoitajalta ja lääkäriltä saa halutessaan ilmaisia ehkäisyvälineitä niin kondomeja kuin ehkäisytabletteja.

(Lähde: Väestöliiton Seksuaalioikeudet koulussa – Checklist

http://www.vaestoliitto.fi/@Bin/5259624/Seksuaalioikeudet+koulussa_checklist.pdf)

Syrjintä muun henkilöön liittyvän syyn perusteella

Yhdenvertaisuuslain mukaan ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

(Lähde: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>)

Näin ollen muun muassa ulkonäön tai muiden henkilökohtaisten ominaisuuksien perusteella syrjiminen on kiellettyä. Ohessa on Vaakakapinan laatima Kasvurauha -julistus, jonka teesejä noudattamalla on mahdollisuus vähentää syrjimistä kehon ulkomuodon tai ulkonäön perusteella.

Vaakakapina – Kasvurauha

- Lapsella on oikeus nauttia elämästään juuri sellaisena kuin hän on
- Lapsen paino on aikuisten asia, ei lasten
- Lapsen keho on aina hieno, sitä ei pidä arvostella
- Ollaan esimerkkinä lapselle, suhtaudutaan arvostavasti omaan kehoomme
- Puhutaan kaikenlaisista kehoista positiivisesti
- Terve ruokasuhte ei sisällä lapsen palkitsemista tai rankaisemista ruualla.

(Lähde: Vaakakapina, YLE

<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/04/03/vaakakapina-julistaa-kasvurauhan-lapsen-paino-aikuisten-asia>)

Kymmenen lupausa kehopositiivisesta kasvatuksesta

1. En arvostele ulkonäköäni lasten kuullen.
2. En arvostele kenenkään ulkonäköä lasten kuullen.
3. Poistan sanan "läski" sanavarastostani.
4. Ulkonäön sijaan kehoon lapsen älyä ja taitoja.
5. Korostan lapselle, että tärkeämpää kuin se, miltä keho näyttää, on se, mihin keho pystyy.
6. Pidän huolta, että lapsi tietää olevansa täydellinen juuri sellaisena kuin on.

7. Puhun ulkonäöstä samalla tavalla eri sukupuolta oleville lapsille.
8. En laske kaloreita lapsen nähden.
9. En punnitse itseäni lapsen nähden.
10. Teen selväksi, että vallalla oleva vartalonormi ei ole yhtä kuin normivartalo.

Jenni Pääskysaaren lupaukset, lähde <https://www.is.fi/perhe/art-2000000768693.html>

Lapsen ja perheen taloudellinen tilanne

- Tarjoaako koulu maksutonta kerhotoimintaa?
- Eihän koulun toimintoihin osallistuminen ole millään tavoin maksullista?
- Minimoiko opettaja tilanteet, joissa esim. varakkaimmat lapset kertoilevat lomamatkoistaan?
- Onko koululla tarjota esimerkiksi tunneille tarvittavia liikuntavarusteita?
- Onhan vähävaraisen lapsen helppoa ja turvallista osallistua koulun retkiin ja leirikouluihin?
- Onko vähävaraisen perheen vanhempien helppoa ja turvallista osallistua koti-koulu-yhteistyöhön?

Lisätietoa:

<https://www.pelastakaalapset.fi/uutiset/lapsen-aani-kysely-lahes-70-vahavaraisten-perheiden-lapsista-kertoi-joutuneensa-kiusatuksi/>

TURVALLISEN TILAN OHJEET MEIDÄN KOULUSSA

Syrjintä on Suomessa kielletty perustuslain, yhdenvertaisuuslain, tasa-arvolain, rikoslain sekä useiden yksittäisten erityislakien nojalla. Ketään ei saa syrjiä esimerkiksi iän, ihonvärin, uskonnon, vamman, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Meidän koulussamme on tärkeää tehdä työtä sen eteen, että jokaisella olisi turvallinen ja hyvä olla oma itsensä. Siksi on myös tärkeää sopia yhteiset periaatteet, joita noudatetaan, kun toimitaan yhdessä.

I. Turvallista osallistua

- Koulussamme huomioidaan erityistarpeet ja liikkumisen esteettömyys
- Pidämme huolta siitä, että jokaisella on mahdollisuus osallistua kykyjensä mukaan
- Emme hyväksy syrjintää ja vihapuhetta, meillä on niihin nollatoleranssi.
- Olemme nimenneet yhteyshenkilöt, joille voi antaa palautetta ja joihin voi turvautua havaitessaan syrjintää

I. Turvallista olla oma itsensä

- Emme tee toisistamme oletuksia. Emme oletta kenenkään sukupuolta tai vaikkapa sitä onko henkilö homo-, hetero- tai esimerkiksi biseksuaali. Jokaisella on itsemäärittelyoikeus.
- Emme tee myöskään uskontoon tai uskonottomuuteen, terveyteen, toimintakykyyn, ihonväriin, kansalaisuuteen tai henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liittyviä yleistyksiä. Tarvittaessa voimme kysyä.
- Opettelemme toistemme nimet ja käytämme niitä. Näin vältämme tytöttelyä ja pojitteluja, jotka sisältävät oletuksen henkilön sukupuolesta. Vältämme myös muuta ominaisuuksiin liittyvää tai epäkunnioittavaa nimittelyä.
- Kohtelemme toisiamme arvostaen ja asiallisesti.
- Otamme palautetta vastaan omasta käyttäytymisestäämme ja opettelemme toistemme huomioimista.

I. Turvallista kertoa itselle tärkeistä asioista tai olla kertomatta

- Meillä on oikeus kertoa itsellemme tärkeistä asioista. Osallistumiseen kannustetaan, mutta hyväksytään myös se, että kaikesta ei tarvitse kertoa.
- Jokainen osallistuja voi puhua vain omasta näkökulmastaan ja tunteistaan, ei toisten puolesta
- Koulussamme jokainen kohdataan ennen kaikkea yksilönä
- Kunnioitamme toisten puheenvuoroja, emme puhu päällekkäin ja huolehdimme että osallistumismahdollisuudet jakautuvat tasaisesti kaikille.
- Pyrimme aidosti kuuntelemaan toisiamme ja oppimaan toisiltamme

Jos koen tai havaitsen tilanteita, jotka tuntuvat loukkaavilta tai syrjiviltä, voin turvautua seuraavien henkilöiden puoleen:

Turvallista koulupäivää!

